

LA PRESÈNCIA DEL PAISATGE DE LA SELVA EN L'OBRA DE JOAN VINYOLI

Joan Gironès i Gispert

*Da de Jugend goldne Träume starben, Starb fur mich
die freundliche Natur.*

Hölderlin

Joan Teixidor diu, al pròleg de *Joan Vinyoli, Poesia Completa 1937-1975*: «És de la mena de poetes que no poden deixar mai la companyia de la poesia i l'arrossegueu durant totes les seves hores. Llavors s'estableix una estranya fusió i sembla com si tot fos u i inseparable. La poesia es filtra en totes les fisures de la seva personalitat, ja que no vol ésser res més que un camp propici per aquest joc. És un joc perillós on l'home s'hi pot perdre i cremar-se; però també s'hi realitza».

I el mateix Vinyoli confessa, al pròleg d'*El Callat*, que «viu la poesia més com un misteri quasi religiós o com un "exercici" espiritual que com un ofici».

Trobem, doncs, que vida i poesia apareixen com un tot indestriable en l'obra de Joan Vinyoli. Els fets i les imatges del passat surten contínuament als seus poemes –no costa gaire de trobar l'anècdota sota les paraules– de tal manera que es pot dir que la vida és el suport o el motor perquè funcioni. Teixidor ho defineix breument: «Immanència entre paraula i realitat».

I la realitat de Joan Vinyoli, component d'aquella «generació sacrificada» a la qual la guerra dels tres anys aixafà totes les il·lusions, té un fons patètic enorme. Les motivacions concretes dels seus poemes, a part de les individuals i íntimes, són les provocades per aquella catàstrofe que va pesar com una llosa sobre la llarga postguerra tenyida d'amargor. Aquella circumstància històrica se li va imposar com una determinant difusa –Vinyoli no en parla mai, com si ignorés la guerra, la desfeta i l'extrema misèria que la seguí– que es concreta en temes com la mort, el dolor i el desànim. El resultat és una poesia greu, malenconiosa i austera. Joan Fuster, a *Literatura Catalana Contemporània*, la defineix com «una poesia "lúcida", de tons melangiosos i amb ribets metafísics, que es caracteritza per la parquedat verbal i l'entonació recatada».

Però al costat d'aquesta realitat amarga viscuda pel Vinyoli madur hi ha, fent un contrapunt constant, la realitat «feliç» de la seva infantesa i adolescència, dels estius de vacances passades a Santa Coloma de Farners, les rodalies de la qual va recórrer incansablement. L'evocació del paisatge de la Selva és constant en la poesia de Joan Vinyoli com a idea que presideix la infantesa feliç i el ressò d'aquesta en el present. El sentit de la natura hi batega constantment en una mena d'èxtasi contemplatiu i un fervor de convers –Vinyoli és barceloní– per a copsar-la, que el fa exclamar amb entusiasme, en el seu poema *D'una terra*: «I la Natura em crida!». El que admira i exalta l'adolescent de ciutat és la natura en si: els seus fenòmens, les seves meravelles, la vida secreta del bosc i els gorgs, l'esplendor del pla i de la muntanya, és a dir, tot el que de la natura entra pels cinc sentits i, en especial, per les retines: la llum, els colors, la vibració de l'aire i també les sentors, els sabors, les sensacions tàctils. I coneix, per l'observació directa, amorosa i apassionada, les plantes i els arbres, les roques i els animalons que s'hi crien, i els homes que l'habiten:

L'oració és com la pols del blat
i com el fum de la masia;
al coster s'atura el pagès,
raja el vi fins al llavi...

(*Somnieig*)

Molta tristesa porten
els ulls del boscatèr ja fatigat,
afeixugat de brancs, lleuger de somnis...

(*El boscatèr*)

I ens parlarà del llaurador a *Les imatges del vespre*, dels llenyataires i carboners a *D'una terra*, dels pastors a *Ramat de pedra*... El paisatge de la Selva té sempre en el poeta una exaltació feliç, encara que el recordi, anys després, malenconiosament com una infantesa «perduda». Sempre li serà fidelíssim i li servirà de consol.

Sensual, per no dir sensorial, Joan Vinyoli no es queda, però, només en aquest nivell i des del començament dona a les seves reflexions sobre la natura una transcendència metafísica, de tal manera que podem dir que aquesta hi predomina en evolució paral·lela i implicada en la interioritat del poeta, assolint un caràcter arquetípic que Vinyoli utilitza per a l'autoconeixement en un procés indagatori exhaustiu sobre el propi Jo, en un grau tal que farà dir a Martí i Pol, al pròleg de *Joan Vinyoli, Obra Poètica 1974-1979*, que és un poeta «indagador»: «El poeta esdevindrà cada cop més l'eix entorn del qual gira el projecte poètic, el subjecte i, en certa manera, l'objecte de la pròpia indagació, no pas amb una intenció de fatu protagonisme, ans amb la clara intenció i voluntat de qui està disposat a concentrar en si mateix l'àmbit de les interrogacions per tal que la llum que se'n pugui desprendre sigui més intensament assimilable als lectors».

Serres morades que us dreceu
silencioses vora el mar!
A la claror crepuscular,
anhel i somni desvetlleu.
El cor em fuig cap on esteu,
sempre cercant alguna cosa...

(Muntanyes vora el mar)

Jo sé que tinc una tirada als somnis
i m'hi complico. Sento encara xisclar el vent
de la tardor fent moure les arbredes de la infància.
(Jo sé que tinc una tirada als somnis)

Cerco la deu, pregunto
sempre a les coses, però sempre
les bèsties del silenci vaguen mudes
al meu entorn, i pel camí del bosc
del pensament estèril, que m'endinsa
cap a la nit, al cor de les muntanyes
esquerp i solitari, m'he perdut...
(El boscatèr)

On veiem com el paisatge serveix d'estímul i, alhora, és transcendit en presentar-lo com a objecte que desvetlla l'anhel i el somni. En aquest moment, els poemes han esdevingut ja la projecció d'unes vivències plenament assumides, que en certa manera es convertiran, com ja hem dit, en arquetipus per al lector, i la poesia s'ha transformat en una «realitat» no anterior però sí superior a la realitat viscuda. Tal com es pregunta el poeta:

Què som? Tan sols una memòria
d'allò que hem posseït i vàrem perdre...
(Tan sols una memòria)

És l'època del seu primer llibre, *Primer desenllaç* (1937), quan la gran ensulsiada tot just havia començat i no se'n sabia encara el «desenllaç». Poemes, com confessa el mateix Vinyoli, escrits sota la influència del Riba de les *Estances* i el Rilke de les *Neue Gedichte* i amb un llenguatge de clara afiliació simbolista i neoromàntica.

I la campana
centra, anuncia lentament
l'amplitud, com una fruita
madura escampa el seu perfum
càlid i dens, i el vent suau
amb pols de blat a mitja tarda,
ajuda el so cap a la llunyania.
(D'una terra)

I quan l'espiga crema rígida,
mudament contempla, sembrats
enllà, dintre la migdiada,
i el seu cos avança, es dilata
de camp a camp, com el dia, en silenci.
(*D'una terra*)

Ara, però, només les plàcides
prades on tanta primavera
verdejant alimenta la cendra
dels morts i de les plantes ertes;
l'estèril somni, la claror naixent,
l'illimitat que ens espera,
l'aire blavós, la llunyania,
la por i el cridar sense fi
dels infants moribunds.
Però mai la campana
no toca a morts, només suspesa,
trenca l'hora del migdia i a capvespre.

* * *

la desperta remor innumerable
dels boscos ombrius enllà
com el rei dels verns ara ens crida,
ens lliga, ens pren. Ens durà a la fi
d'un camí net sense brossall
o a la mort al vidre d'un estany glaçat?
(*Somnieig*)

Vinyoli ens fa reviure el paisatge de la Selva, viu, concret, per a donar-nos una visió d'una realitat mòbil, flonja, quasi mòrbida, tacada, però, ací i allà, d'uns tocs negatius i acabada per un dubte, per una pregunta, com si el poeta es preguntés com acabaria la Gran Tragèdia que s'estava escolant. És una visió plàstica, gairebé pictòrica, del paisatge que, com diu Maurici Serrahima a *Notes sobre «Primer desenllaç»*, «pot recordar una pintura de Millet o de Joaquim Sunyer», amb un contrast entre el dibuix, exacte i concret, i el fons boirós que li serveix d'escenari. Matisos musicals que insinuen recerca lenta de llunyanies, versos i temes càlids i melangiosos. El paisatge de la Selva té, aquí, un paper entre simple ornament exterior a evocació simbolista.

Però el rigor del procés indagatori del qual hem parlat, porta el poeta a passar del predomini estètic del principi al predomini ètic, sense, però, transicions brusques; hi ha, al llarg de la seva obra, una progressió constant, unguany perceptible. Vinyoli elabora el seu projecte poètic amb rigor i apassionament però sense perdre mai de vista els valors estètics i de comunicació.

Mai no deixarà de ser simbolista, com ell mateix declara al pròleg de *Joan Vinyoli, Obra Completa 1937-1975*: «La poesia és sempre simbòlica, fins quan el poeta s'expressa en una forma directa. Si veritablement és poeta, ni quan descriu una cosa, no la descriu pròpiament, sinó que per ella al·ludeix a una altra cosa o realitat espiritual».

A través dels anys i dels poemes –*De vida i somni* (1948); *Les hores retrobades* (1951); *El Callat* (1956); *Realitats* (1963)– va passant de l'estadi objectiu del principi a un estadi subjectiu on totes les imatges s'han tornat metafòriques. L'objecte que anirà destacant no serà ja tant un paisatge, una cosa o un record com el Jo del poeta; els records passaran de ser un element de melangia a ser un element d'estímul i l'evocació ja no serà una simple referència literària llunyana i abstracta sinó que serà una dada concreta; i el paisatge no serà un mer ornament sinó que serà una presència que provoca la reflexió i n'és alhora el contrapunt. Finalment, el Jo del poeta, els seus records i el paisatge de la Selva seran una mateixa cosa:

Sóc la tardor, com un núvol em fonc.
Enrera veig, encara plens de fulles,
arbres, avui sols rígides despulles,
i un plor reté, ja corglaçat, el tronc...

(Fi de tardor)

Sóc un humil conreu ple de saó,
per fer-s'hi petits arbres.
És bo, potser, car l'ombra de les serres
bressola com la mare el cor cansat...

(Sóc un humil conreu)

Ja no sóc més que un arbre que s'allunya del bosc,
cridat per una veu de mar fonda...

* * *

Ja les meves arrels no saben enfondir en la terra i servir-me
i pel fullatge bec solitud...

(Algú m'ha cridat)

Sóc un riu encès, fluïnt des de l'origen...

(El riu encès)

Sóc una cleda en el terrat,
sota el vent de l'altura,
sóc el planell arran de l'espadat...

(Bon pensament del vespre)

Quina roca segura per al crit
de l'home, quina roca per al somni
d'aquest arbre ferit de retorçades branques?

(La roca)

Sóc la llavor d'un invisible cedre
que pugna aprofundint la fosca, avar
del terrenal secret...

(El riu de pedra)

Sóc l'únic arbre en aquest lloc isard...

(*Veu del promontori*)

És un camí constant d'identificació amb la naturalesa o d'interiorització d'aquesta en l'ànsia i necessitat de l'Absolut que sent el poeta; és una peregrinació per l'entranyable paisatge de la Selva, transfigurat ara en abraçadora llum que fa que referències a ell siguin més sintetitzades cada vegada. L'arbre, el camp, el bosc, la roca, el vent, la pluja, el camí, la deu, etc., són totalment interioritzats pel poeta en aquest procés de recerca del Tot esmentat anteriorment. Ara ja «és», en un clar desig d'incrustació en la natura, alhora que una transfiguració dels elements físics en elements espirituals. Feliu Formosa, a *Joan Vinyoli, Poesia Completa 1937-1975* ens dona una cita de Gabriel Ferrater que concreta molt bé aquesta fase de la poesia de Joan Vinyoli: «Arriba a un nivell de simbolisme gairebé al·lucinant, en el qual les figures mítiques d'inexhaurible polivalència s'imposen a la imaginació, podríem dir que la dominen».

Amb un llenguatge nu, despul·lat de filigranes retòriques, barreja un impuls que podríem dir-ne romàntic amb una contenció absoluta, en un esforç d'objectivitat en la intromissió de la seva ànima dins de cada element de la natura. Com diu Martí i Pol, en el pròleg esmentat, «és un llenguatge net, immediat, escaït gairebé, d'una colpidora eficàcia comunicativa, que mai no perd, tanmateix, ni la dignitat ni la tensió pròpies de l'expressió poètica».

Però Vinyoli no s'atura aquí i en els següents llibres que publica, *Tot és ara i res*— (1970); *Encara les paraules* (1973); *Ara que és tard* (1975); *Vent d'aram* (1976); *El Griu* (1978), continua la seva indagació i ho fa amb el seu característic apassionament que el fa arribar a vegades fins a la hipèrbole; es qüestiona i qüestiona un problema, una realitat, una por o un desesper personal que ell individualitza i aïlla d'un context més ampli i per tant més matisat. Fusiona tots els elements del seu discurs poètic —el Jo, el paisatge de la Selva i la Paraula— en una sola abstracció, en allò que Wellek i Warren en diuen «*metàfora màgica*». La Naturalesa dels poemes de Vinyoli es converteix en un dels braços de la metàfora en les descripcions que ens dona del paisatge de la Selva, segellant la correspondència amb el Jo interior del poeta. El símbol, doncs, es crea instantàniament per la fusió de la realitat concreta o física amb l'estat d'ànim interior o abstracte, tal com deia Amiel: «El paisatge és un estat d'ànim». Hom s'adona tot seguit que el paisatge té una categoria de símbol amb la doble connotació concreta i abstracta, material i espiritual; artífici per a intentar transcendir el sentit directe de les paraules i poder elevar-se per damunt de l'experiència limitada i arribar a un més ampli nivell de possibilitats.

Eixides: amagatalls de paraules
entre fullatges habitats pel cant
de l'ocell blau, remorejar de fonts
entre falgueres, safareigs blavosos
d'estiu, la tarda reflectint-se, graves
de clar jardí, per on ressonen passos
d'infant.

Realitat és ara
I això:
m'he aturat caient
de paraula en paraula,
com per grades de sol, avall, al fons del cec abisme
groc,
on lluu cremant la pedra solitària.

(La pedra solitària)

S'arremolina el vent d'aram
als últims camps;
Jo sempre estic al mateix lloc
corbat damunt els solcs
de la paraula, llaurant.

(El llaurador)

S'amaguen crits darrera els arbres.
El sol abaixa tant la veu
que ja se sent la de les coses...

(Prou)

Quina paraula,
que no la sé?

Cavilla,
penetra-hi: un bosc espès
que no deixa filtrar la llum,
ple de silencis de falgueres,
enteixinat de teranyines,
encatifat de molsa.
Gotes, encara, de rosada
que feliçment no se'm tornen perles,
que és el que vull, que siguin
gotes només evaporant-se.
És ara que n'he fet
perles aquí.
Fes-ne, si vols, un enfilall.

(L'enfilall)

Passejo sense pensar en res que no sigui
desaprendre de fer-me cap propòsit,
filant teranyines -atrapar-hi
de tant en tant insectes de paraula
que mai no sé què volen dir...

(Estranya consistència)

Després anem pel corriol de les paraules
cap a la casa del silenci
que hi ha al cim del turó
i ens asseiem al banc de pedra...

(El banc de pedra)

Al llindar de la vellesa, Joan Vinyoli publica *A hores petites* (1981) on aparella el tema del paisatge amb el de la vellesa de la qual ja en pressent i en palpa la proximitat:

En fer-se fosc, foraviler, passejo,
cercant allò que mai no trobaré.
Trobo paraules amb dolor i records
de goigs viscuts. Famèlics gats acuden
a devorar-me. Somnis, heu fugit.
Palpo la roca i l'arbre i m'hi recolzo.
És hora ja de tornar a casa. Vell
duc a la mà la pedra del poema.
(*Feina de vell*)

M'he tornat una gran roca
basculant sobre l'abís;
fa segles que el sol em toca...
(*Pròsper*)

Sec dolor, descobrir
que ets en terra caigut,
sense crit, sense foc,
tros inerme de roc,
impotent i perdut.
(*Sec dolor*)

Jo, què hi faig aquí?
Cabdello mots: quin fil més llarga, la vida!
(*A Miquel Martí i Pol*)

L'historiador d'art Worringer, que estudià l'art egipci, el bizantí i el persa, diu: «Redueixen la natura orgànica, fins i tot l'home, a formes geomètriques lineals, i sovint abandonen totalment el món orgànic per un món de pures línies, formes i colors». I podem veure com Vinyoli, en una de les seves últimes composicions, *Poema*, diu:

Ara el poema és un seguit de mots
que, del vell pòsit de dolors i sanglots
i crits de goig i sostingut anhel,
ha esdevingut en la negror del cel
llum polièdric que ens consola a tots,
mudant la mort en delusori tel.

És evident que el paisatge, igual que la mort, l'amor, el record, l'enyorança o el sentiment del temps perdut, és estructura integrant dels poemes de Joan Vinyoli i forma part del seu estrat sintàctic i estilístic; el seu significat depèn, per tant, del context on està integrat i de la funció que exerceix en relació a tots aquells altres signes, a part del valor que pugui tenir intrínsecament *per se*. És per això que no s'hauria d'estudiar el paisatge aïllat sinó com a element de la totalitat, de la integritat del poema. Amb tot, donat el caire d'aquest treball, hem intentat extrapolar totes les referències al paisatge de la Selva en l'obra de Joan Vinyoli per tal de veure la seva presència en la totalitat del *corpus poètic* vinyolià i com ha estat tractada aquesta presència pel poeta.